

Tiedonkäytön ilmiöitä ammattikorkeakoulujen opinnäytetöissä. Aineistolähtöinen tarkastelu ja käsitteellinen mallinnus

Juha Kämäräinen

Oulun yliopisto

juha.t.kamarainen@gmail.com

FM Juha Kämäräisen informaatiotutkimuksen alaan kuuluva väitöskirja Tiedonkäytön ilmiöitä ammattikorkeakoulujen opinnäytetöissä. Aineistolähtöinen tarkastelu ja käsitteellinen mallinnus (Information use phenomena in bachelor theses at the Finnish universities of applied sciences. Qualitative data driven approach toward a conceptual model) tarkastettiin 13.1.2018 Oulun yliopiston humanistisessa tiedekunnassa. Vastaväittäjinä toimivat ylikirjastonhoitaja, dosentti Kimmo Tuominen (Helsingin yliopisto) ja dosentti Seppo Raiski (Tampereen yliopisto) ja kustoksena kirjastonjohtaja, dosentti Jarmo Saarti (Itä-Suomen yliopisto). Väitöskirja on julkaistu sarjassa Acta Universitatis Ouluensis. B, Humaniora ja se on luettavissa myös Oulun yliopiston Jultika-julkaisuarkistossa osoitteessa <http://urn.fi/urn:isbn:9789526217536>

Asiasanat: ammattikorkeakoulut; opinnäytteet; systeemiajattelu; grounded theory

Suomalaisiin ammattikorkeakoulututkintoihin sisältyy lakisääteisesti opintojen yhtenä osana opinnäytetyö.

Opinnäytetyön tarkempi määrittely, ominaisuudet ja toteuttamisen tavat ovat ammattikorkeakouluinstituution ja sen yksittäisten toimijoiden käsiteltäviä ja tulkittavia kohteita. Opinnäytetöitä määrittelevät niiden tekemistä ja arviointia koskevat ohjeet ja ohjaus, toteutuneiden töiden tarjoamat esimerkit sekä tutkimus.

Artikkeli on lisensoitu Creative Commons Nimeä-EiKaupallinen-JaaSamoin 4.0 Kansainvälinen -lisenssillä

Pysyvä osoite: <https://doi.org/10.23978/inf.70171>

Aiempi tutkimus tarkastelee ammattikorkeakoulun opinnäytetyötä varsin monitahoisesti:

- Opinnäytetyö on tutkintorakenteen osa ja opintosuoritus, jolla on tietty laajuus työnä ja tekstinä.
- Opinnäytetyö tuottaa osaamista ja asiantuntijuutta.
- Opinnäytetyö on ammattikorkeakoulun väline toteuttaa omia tehtäviään. Tältä osin opinnäytetyötä tarkastellaan sekä opetuksen, alueellisen vaikuttamisen että tutkimus- ja kehittämistoiminnan kannalta. Keskeistä on yhteistyö korkeakoulun ulkopuolisten tahojen kanssa.
- Opinnäytetyössä sitoudutaan useimmiten joihinkin raportointiperinteisiin, joita myös haastetaan ja pyritään ehkä uudistamaan.
- Opinnäytetyön kirjallinen osa on lähtökohtaisesti julkinen asiakirja, johon kuitenkin usein kohdistuu salaamispyrkimyksiä.
- Opinnäytetyötä tarkastellaan eri toimijoiden tavoitteiden kannalta sekä sitoutumisena teoriaan, käytäntöön, tieteellisyteen ja työelämään. Näiden suhteissa on jännitteitä.

Omassa tutkimuksessani olen käsitellyt ammattikorkeakoulun opinnäytetöitä niissä ilmenevän tiedonkäytön kannalta. Tätä näkökulmaa ei ole aiemmin otettu itsenäiseksi tarkastelun kohteeksi.

Tunnetun sanonnan mukaan ajattelu alkaa ihmytyksestä. Kirjastojen edustajat ovat eri aikoina tarkastelleet opinnäytetöiden lähteitä ihmetellen ja huoli sydämessä. Viimeisimpiä näytteitä tällaisesta tarkastelusta Suomessa on Laurea-ammattikorkeakoulun kirjaston edustajien tekemä 150:n opinnäytteen lähteiden ominaisuuksien tarkastelu, josta kertoo ammattikorkeakoulukirjastojen verkkolehti Kreodi joulukuussa 2017. Kirjastolähtöisten selvitysten ongelmana on niiden tulosten jääminen paljolti huomiotta oman ammattiyhteisön ulkopuolella.

Keskeisenä syynä kirjastohenkilökunnan havaintojen ja huolten huomiotta jäämiseen on alalla vallitseva ”puuttumattomuuden periaate”. Se on ammattieettinen koodi, joka rajoittaa kirjastohenkilökunnan roolia aineistojen hankkijoiksi ja järjestäjiksi sekä asiakkaidensa tiedonhankintakouluttajiksi. Muissa rooleissa kirjastolaisten ääni harvemmin kuuluu. Paljon erityisosaamista jää ulkopuolisilta piiloon.

Puuttumattomuuden periaate luo raja-aitoja kirjastoammattilaisille sallitun tiedonhankinnan alueen ja toisaalta varottavan tai suorastaan kielletyn tiedonkäytön ja uuden tiedon tuottamisen alueen välille. Perinteiseen humanistiseen käsitykseen kirjastonhoitajasta oppineena henkilönä ja sivistyneenä

keskustelijana puuttumattomuuden periaate ei kuulu, vaan on uudempaa, välineellisemmän kirjastokäsityksen perua.

Myöskään ammattikorkeakoulut eivät tunnista kirjastojensa osaamista ja sen tarjoamia mahdollisuuksia. Tämä näkyy myös aiemmissa ammattikorkeakoulun opinnäytetöihin kohdistuvissa väitöstutkimuksissa. Niissä kirjastoja kuvataan esimerkiksi aineistojen passiivisina säilytyspaikkoina, joista netin kautta löydettyjä lähteitä tiedustellaan.

Edellä kuvattu huoli asettuu uusiin kehyksiin, kun sitä suhteuttaa tutkimukseni toisen esitarkastajan esittämään huomautukseen. Associate Professor Jaana Porra Houstonin yliopiston C.T. Bauer Collegesta toteaa lausunnossaan, ettei Yhdysvalloista katsoen kirjastonhoitajia tutkimukseni tarkoittamassa mielessä ole juuri enää olemassakaan, saati, että he voisivat avustaa opiskelijoita ja tutkijoita. Kirjastohenkilökunta lausuu siis edellä kuvattujen tiedonlähdeselvitystenä myötä muinaisen Rooman urheiden gladiaattorien morituri-tervehdystä:

Kuolemaan menevät tervehtivät sinua, keisari Google.

Väitöskirjaprosessin alussa toteuttamani esitutkimus heijasti edellä mainittua huolta ja osoitti, että ammattikorkeakoulujen opinnäytetöihin hyväksytään, kirjaston kauhistelusta huolimatta, yli 30:a lähteiden tyyppiä lukion oppimateriaaleista Wikipedian kopiosivustojen sisältöihin. Vain pieni osa lähteiden tyypeistä kuuluu siis kirjaston perinteisesti harjoittaman tiedonjärjestämistyön ja ohjauksen piiriin.

Varsinaisessa väitöstutkimuksessani olen pyrkinyt tunnistamaan ammattikorkeakoulun opinnäytetöissä esiintyviä tiedonkäytön ilmiöitä lähteiden valintaa laajemmin. On tarpeen tarkastella opinnäytetöiden tiedonkäytön systeemistä perustaa, niitä oletuksia, joiden varassa opinnäytetöiden eri toimijat hankkivat, arvioivat ja käyttävät tietoa.

Tiedonkäytön kannalta ammattikorkeakoulun opinnäytetyöt näyttävät jäsentyvän kolmella tavalla:

1. Opinnäytetyö on hyvin määritelty, ikään kuin kone tai rakennussarja, joka pannaan kokoon tietynlaisista osista tiettyssä järjestyksessä.
2. Opinnäytetyö on ainutkertainen kokemus ja tapahtuma tekijänsä elämässä. Tällöin siihen voi liittyä toisaalta yksin olemisen kokemuksia ja epävarmuutta, toisaalta myös uhmakasta tunnetta aihepiirin ylivoimaisesta hallinnasta.
3. Opinnäytetyö on myös liittymistä erilaisiin perinteisiin ja käytäntöihin sekä niiden arvioimista ja kyseenalaistamista. Tässä kolmannessa jäsenystavassa kaksi ensin mainittua, valmiit rakenteet ja ainutkertaiset kokemukset kohtaavat. Kun ammattikorkeakoulusta puhutaan juhlavassa

tyylilajissa, korostetaan usein ammattikorkean roolia reflektiivisten asiantuntijoiden kehittäjänä. Opinnäytetöiden toteutuvassa todellisuudessa, aikataulujen ja ristiriitaisten odotusten paineissa eri vaihtoehtoja punnitseva ja vertaileva, tässä mielessä reflektiivinen toiminta on tekijälle hyvin vaativaa.

Mainittujen kolmen lähtökohdan, konemaisuuden, ainutkertaisuuden ja reflektion, tunnistaminen ja hyödyntäminen opinnäytetöiden ohjauksessa voi muodostaa myös uusia mahdollisuuksia opettajien ja kirjaston osaamisten yhdistämiselle.

Korostetun ulkokohtaisesti opinnäytteeseen suhtautuvaa opiskelijaa voi ohjata kokemukselliseen suuntaan, aiemman osaamisensa hyödyntämiseen.

Aiheensa kanssa yksinäisyyttä kokevaa taas voi kannustaa etsimään kirjallisuudesta varmasti löytyviä yhtymäkohtia tukemaan ja haastamaan omaa työtä.

Näiden näkökulmien hallittu painottaminen halutulla tavalla tarjoaa kosolti mahdollisuuksia niille, joiden kiinnostus ja resurssit tuntuvat siihen riittävän.

Tutkimukseni merkitys ja potentiaali eivät rajoitu opinnäytetöihin tai ammattikorkeakouluun. Kehittämäni tiedonkäytön tarkastelumallia ja siihen kuuluvia jäsenysvälineitä voidaan hyödyntää opinnäytetöiden lisäksi hankkeiden tietoprosessien tukemisessa ja parantamisessa.

Satavuotiaassa Suomessa hankkeet ovat yhteiskunnallisen toiminnan keskeinen rakenne. Tähän nähden niiden tiedollisesta luonteesta puhutaan hämmästyttävän vähän. Hankepuheen painopiste on hankkeen käynnistämässä ja resurssien suunnitelman mukaisessa käytössä. Harvemmin puhutaan siitä millaista tietoa kukin hanke tai hanketoiminta laajemmin käyttää ja tuottaa.

Ammattikorkeakoulut pitävät opinnäytetöitä vähintään hallinnollisesti hankkeina, joiden osapuolina ovat opiskelija, ammattikorkeakoulu ja tuloksia toivottavasti hyödyntävä toimeksiantaja. Hankeosaaminen voi edelleen kehittyä yhteistoiminnassa elinkeinoelämän, julkisen ja kolmannen sektorin sekä tutkimuksen kanssa myös tietoprosessien osalta.

Ammattikorkeakouluilla on näistä lähtökohdista mahdollisuus saavuttaa kehittyneen hanketoimijan ominaisuuksia. Tämä kuitenkin edellyttää, että ammattikorkeakoulu tulkitsee ja työstää aktiivisesti omia käsityksiään tiedosta. Opinnäytetyöaineiston valossa vaikuttaa siltä, ettei ammattikorkeakoulu nykyisellään kykene tähän, vaan sysää tiedon ominaisuuksiin ja kriteereihin liittyvien vaikeiden kysymysten käsittelyä opiskelijoiden harteille.

Olisi raadollista ajatella, että opinnäytetöitä ohjattaisiin leväperäisesti ja kunnan osaamista tuotaisiin esiin vasta "aidoissa hankkeissa", joilla on ulkopuolinen rahoitus.

Ollakseen aidosti korkeakoulu, ammattikorkeakoulu ei saa tiedonkäsitysten sä tulkinnassa, artikuloinnissa ja kehittämisessä mennä yli siitä, mistä aita on matalin. Mahtisanat ja niillä kikkailu eivät korvaa analyttisiä käsitteitä.

Ammattikorkeakoulun ei liioin tule luottaa siihen, että yksittäinen kehittämishanke ratkaisisi tiedonkäsitelyyn liittyviä ongelmia. Niihin on palattava jatkuvasti uusien opiskelijapolvien, uusien kumppanuuksien ja henkilökuntarekrytointien myötä.

Kestävämpään ratkaisuun kuuluu kirjastojen roolin vahvistaminen erilaisien tiedonlajien ja tiedonkäsitelysten kohtauspaikkoina, jotka ovat merkityksellisiä opiskelijoiden lisäksi henkilökunnalle ja organisaation ulkopuolisille toimijoille.

Viimeaikaisessa tutkimuksessa on jo otettu askelia oikeaan suuntaan, kun ammattikorkeakoulukirjastojen ja informaattikoiden roolia kehittämishankkeissa on tarkasteltu väitöskirjatasolla. Seuraavaksi tarvitaan ammattikorkeakoulujen johdolta aktiivisia toimenpiteitä kirjastojen osaamisen tunnistamisen ja monipuolisen hyödyntämisen suuntaan.

Tämä ei sulje pois myöskään kirjastojen yhteistyötä asiakkaiden erityispiirteet ja tarpeet huomioiden.

Uhkana on, että seuraava lama vie ammattikorkeakoulujen kirjastot mennessään, sillä kuka enää haluaa maksaa kirjavarastojen ylläpitämisestä. Kirjastojen lakkaamista kukaan ammattikorkeakoulujen ystävä tuskin toivoo. Ammattikorkeakoulujen osaamisen monipuolistaminen tiedonkäsitelyä syventämällä on tie myös opinnäytetyö- ja hankekulttuurien kehittämiseen.

Kirjallisuus

Kalema, H., & Jokiranta, H. (2017). Laurean opinnäytetöiden lähteet selvitetty – lähdeanalyysi Laurean 150 opinnäytetyöstä. *Kreodi*, (3/2017). <http://www.kreodi.fi/en/22/Artikkelit/413/Laurean-opinnäytetöiden-lähteet-selvitetty---Lähdeanalyysi-Laurean-150-opinnäytetyöstä.htm> (luettu 5.3.2018)